Dietrich Scholze

„Mutter Courage“ Bertolta Brechta a „Marja Jančowa“ Jurja Brězana

Bertolt Brecht napisa swoje mišterske dźěło „Mutter Courage und ihre Kinder“ nazymu 1939 w danskim eksilu. „Chronika z Třicećilětneje wójny“ w dwanaće wobrazach nasta potajkim na spočatku druheje swětoweje wójny, přećiwo kotrejž so němski dramatikar wótrje wobroći. Centralna tema hry je wójna jako historiski podawk, kiž ma swoje socialne korjenje. Marketenderka Anna Fierling, mjenowana Maćer Courage, ćaha z płachtowym wozom po wjacorych krajach, zo by sebje a swoje dźěći zežiwiła. Wójna jej zmóžnja dobytk, rubi pak jej za sobu wobeju synow a němu dźowku. Hač do kónca jednanja njespóznaje Courage přećiwk, do kotrehož jako wikowarka a jako mać přez dwanaće lět přeco zaso přińdźe. Byrnjež titlna figura ze swojeho dóńta žane konsekwency njewotwodźa, dóstanje stawizniska maćizna symboliski wuznam daloko přez 17. lětstotk.

„Mutter Courage“ je jedna z najhusćišo inscenowanych dramow Brechta a zdobom jeho najwažniša „realistiska“ hra. „es bezieht für das volk den realistischen standpunkt gegenüber den ideologien: kriege sind für die völker katastrophen, nichts sonst, keine erhebungen und keine geschäfte“, twjerdźeše awtor 1941 w swojim „Arbeitsjournal“.[1] Brecht, kotryž rozestaješe so srjedź dwacetych lět z marxizmom, chcyše dramatisku družinu z pomocu dialektiskeho a historiskeho materializma wobnowić. Zo by na jewišću towaršnostne poměry resp. jich změnu pokazać móhł, wunamaka wón episke dźiwadło. Tak wotmjezowaše so wot zawrjeneje aristoteliskeje dramaturgije a spyta swět w jeho – krizowym – procesu předstajeć. Wotewrjeny, episki princip wostaji jednotliwym scenam relatiwnu samostatnosć, přihladowar dyrbješe – kaž rěka 1948 w „Kleines Organon für das Theater“, § 67 – „mit dem Urteil dazwischenkommen können“.

Brechtowe episke dźiwadło wuńdźe bjez katarsis, to rěka bjez „wučisćenja“ žadosćow, bjez sobučuća a stracha pola wopytowarja. Za to zasadźeja so w „Mutter Courage“ wěste wumělske srědki, kotrež wuskutkuja wotcuzbnjenje město zamyslenja: dokładnje podate wobsahi před wšitkimi „wobrazami“ abo komentowace „songi“, kiž wotběh přetorhuja a rjaduja. Njekontinuowany natwar fable, kajkiž wón z charaktera chroniki wuchadźa, ma kritisku konfrontaciju z woprawdźitosću spěchować a přihladowarja do praktiskeho jednanja pohonjować. Znate zwiski maja w nowym swětle zadźiwanje a wćipnotu wubudźić. Spontane wotcuzbnjenje, kajkež hižo w plebejskej hermankowej hrě wustupuje, chcyše Brecht na dialektisku metodu spóznawanja přetworić, štož pak emocije njewuzamkny.

Hru w stacijach, kotraž bu 1941 w Zürichu prapředstajena, zrozumi kritika spočatnje jako tragediju w tradiciji mytiskeje grjekskeje maćerje Niobe, awtora samoho jako fatalista. Z někotrymi korekturami znazorni Brecht tohodla swój zaměr. Marketenderka drje njedorozumi „njewuprajne mocy“ wójny, tola runje w tym leži prowokacija za publikum: „Zu zeigen war für Brecht, dass die Courage nichts lernt, damit die Zuschau-

[1] Bertolt Brecht: Arbeitsjournal 1938–1955. Berlin a Weimar 1977, s. 165.

er umso mehr aus ihrem Fehlverhalten lernen könnten.“[2] Dramatikar zadźěwaše identifikaciji z hłownej postawu a powyši z tym móhłrjec powučacu hódnotu předstajenja.

Berlinska inscenacija z januara 1949 (režija Bertolt Brecht/Erich Engel) sta so we wuchodźe Němskeje z najwuznamnišim dźiwadłowym dožiwjenjom powójnskich lět. Jej sćěhowaše kontrowersa, kotruž je Werner Mittenzwei wopisował jako „Kritikerschlacht um die ‚Mutter Courage‘“. Při tutej spektakularnej zwadźe dźěše wo „Entwicklungsprobleme der sozialistischen Kunst, wie sie die revolutionäre Kunst der zwanziger und dreißiger Jahre aufgeworfen hatte, und zum anderen vollzog sich die Debatte im Vorfeld der sich ankündigenden Formalismus-Diskussion“[3]. Dobry lětdźesatk hišće traješe, prjedy hač so Brechtowa teorija a metoda, kotraž zabawu a powučenje na originelne wašnje zwjazowaše, w dźiwadle NDR powšitkownje připózna. A tuta změna w zjawnym wědomju běše třebna, zo by episka forma dalšim twórbam jako přikład służić móhła.

Wuskutki njejewjachu so jenož w němsko-, ale tež w serbskorěčnej dramatice. Praktiske wuměnjenje za to bě krótki wosobinski kontakt, kotryž nawjazaštaj spočatk połstatych lět Helene Weigel a Jurij Brězan. Brězan bě 1951 w Berlinskim nakładnistwje Volk und Welt zběrku „Auf dem Rain wächst Korn“ wozjewił, kiž wopřiješe sydom jeho powědančkow kaž tež wjacore basnje. Bě to prěnja samostatna knižna publikacija serbskeje beletristiki w němskej rěči, samo w Berlinskim ansamblu so na awtora dohladachu. Intendantka přeprosy jeho tuž na rozmołwu, wosebje zespodoba so jej nowela „Kak stara Jančowa z wyšnosću wojowaše“, w kotrejž wuču za sebje nowu rólu. Brězan bě dotal jeničce někotre teksty za agitatoriske lajske dźiwadło młodych Serbow napisał. Brechtowe prócowanje wosta jemu cuze, tak zo njedóńdźe – hinak hač w padźe Erwina Strittmattera a jeho komedije „Katzgraben“ (1953) – k zhromadnemu předewzaću. „W poslednim žiwjenskim lěće Berta Brechta so skónčnje doručachmy, w juliju a awgusće naćisnyć a po móžnosći dodźěłać hru, při čimž měješe Brecht sceniski natwar zdźěłać a ja dialogi pisać. Dwaj měsacaj po našim dojednanju, tři měsacy před planowanym dźěłom – schori Brecht znowa a wumrě. A z tym bě so minyła šansa, serbsku ludowu rjekowku sčinić sławnu za šěroki swět.“[4] Swoje předewzaće pak Brězan zwoprawdźi, dokelž tež powołanske jewišćo w Serbach načasne hry nuznje trjebaše.

Hakle w oktobrje 1948 bě so Serbske ludowe dźiwadło jako profesionelny ansambl w Budyšinje założiło. Najprjedy bjez swójskeho domu, jězdźeše wone prawidłownje po dwuručnych kónčinach Hornjeje Łužicy. Eksistowacy serbskorěčny repertoire – tehdom něhdźe 100 tekstow jako originale abo wobdźěłanja – wotpowědowaše lědma žadanjam powołanskeho dźiwadła. Powšitkowne přeće za nowymi, načasnymi předłohami móžeše mała ličba serbskich spisowaćelow hakle poněčim spjelnić. Tak hraješe młody ansambl zwjetša přełožki z němskeje abo słowjanskeje dramatiki, předewšěm wjeselohry, směški abo tryski.[5] Prěni intendant narodnostneho jewišća, Jan Krawc, wobhladowaše

---

[2] Jan Knopf: „Der Friede – das Loch, wenn der Käs gefressen ist“. Der Dreißigjährige Krieg im Werk Bertolt Brechts. W: 1648. Krieg und Frieden in Europa. Wud. Klaus Bußmann a Heinz Schilling. Münster/Osnabrück 1998. Textband II, s. 395.

[3] Werner Mittenzwei: Der Realismus-Streit um Brecht. Grundriss zu einer Brecht-Rezeption der DDR 1945–1975. W: Wer war Brecht. Wandlung und Entwicklung der Ansichten über Brecht. Wud. W. Mittenzwei. Berlin [zapad] 1977, s. 27.

[4] Jurij Brězan: Dramy. Budyšin 1971 (= Zhromadźene spisy w jednotliwych wudaćach; 7), s. 18 (zawod).

[5] Přir. Jurij Młynk/Dietrich Scholze: Stawizny serbskeho dźiwadła. 1862–2002. Budyšin 2003.

dramatiske pospyty Brězana, w kotrychž so wumělstwo a politika zetkaštej, jako diletantizm. Hakle jeho wotstup na spočatku lěta 1958 wotewrě składnosć nowemu dźěłu, kotremuž běštaj Brecht a Weigelowa sobu kmótřiłoj.

Jurij Brězan bě 1950 w běhu někotrych dnjow swoju nowelu wo Jančowej napisał, kotraž namaka bórze kedźbnosć pola serbskich kaž – na zakładźe němskeho wudaća – tež někotrych němskorěčnych kritikarjow. Z charakteristiskej ludowej figuru jako pozitiwnej rjekowku ilustrowachu so socialne stawizny we Łužicy kónc 19. a w prěnjej połojcy 20. lětstotka, hdyž bě serbski proletariat – po marxistiskej interpretaciji – dwójce potłóčowany. Z biografiju chudeje, ale sprawneje knježeje dźěłaćerki a wudowy wopisowaše awtor ekonomiske a politiske napjatosće swojeje wjesneje domizny – wot kejžorstwa přez Weimarsku republiku a nacistiski čas hač k NDR, w kotrejž Jančowa skónčnje swoju rentu wužiwa. Kaž „Mutter Courage“ předstaješe Brězanowe powědančko žiwjenje jednoreje žony. Po informacijach spisowaćela bydleše prototyp w katolskej serbskej wsy a mnozy znajachu chrobłu starušku: „Běše dźě wona kaž lud sam.“[6] Domjacym recipientam posrědkowaše literarna figura wosebje sebjewědomje, we wjacorych wuchodoeuropskich krajach płaćeše wona tohorunja jako typiska. Nic jenož čitarjo, tež hrajerjo běchu Brězana prosyli wěc na jewišćo přinjesć. Nachwilne poćahi k Berlinskemu ansamblej podpěrowachu należnosć.

Zhromadnje z Budyskimi dźiwadłownikami započa Brězan swoju nowelu dramatizować. W februarje 1958, składnostnje kulturneje konferency Domowiny, přepoda prěnju wersiju hry „Marja Jančowa“ zjawnosći. Serbske ludowe dźiwadło přiwza poskitk do swojeho hrajneho plana za sezonu 1958/59. Po měnjenju dramaturga Bena Šołty měješe Brězan sćěhowace „tworićelske problemy“ rozrisać: Wón dyrbješe za episku maćiznu přiměrjenu dramatisku formu namakać; wón dyrbješe 75 lět žiwjenja Jančoweje na někotre nazorne epizody redukować a w nich zakładny konflikt zwobraznić; wón dyrbješe ličbu pódlanskich figurow wobmjezować bjez toho, zo by so psychologiskeho profilowanja wzdał; a wón měješe ideologisku poziciju zabrać, kotraž kruće socialistiske přeswědčenja publikuma.[7] Za přetworjenje powědančka do dźiwadłoweje hry njepředležeše w serbskich kulturnych stawiznach žadyn přikład. Tuž njezadźiwa, zo orientowaše so Brězan na 18 lět staršim, mjeztym zemrětym a sławnym němskim krajanu.

Swětonahladna diferenca mjez woběmaj dramatikarjomaj běše bjeztoho snadna. Brězan angažowaše so hižo do wójny w serbskej spjećowanskej skupinje, 1938/39 tyknychu jeho do jastwa w Drježdźanach. W swojich wuprajenjach wuzběhowaše wjackróć fakt, zo naby we wójnje a po njej marxistiske zmyslenje, z kotrymž swoje nazhonjenja we wuchodoněmskej wótčinje měrješe. Brecht wšak bě 1954 w pledoyeru „Sozialistischer Realismus auf dem Theater“ wozjewił: „Das sozialistisch-realistische Kunstwerk zeigt Charaktere und Vorgänge als historische und veränderliche und als widersprüchliche.“ Nimo toho wone hódnoći „von den Gesichtspunkten der proletari-

---

[6] Jurij Brězan: Marja Jančowa. Wobrazy ze žiwjenja serbskeho luda. Druha wot awtora wobdźěłana wersija. Budyšin 1960, s. 113.

[7] Přir. Beno Šołta: Dosłowo. W: Tež tam, s. 120 sl. – Hromadźe z Benom Šołtu přihotowaše Brězan tež telewizijnu wersiju pod titlom „Mutter Jantsch“, kotraž so njedźelu, 12. meje 1968, za publikum w NDR wusyłaše. Hru z Mathildu Danegger w titlnej róli wotpokaza serbska kritika předewšěm tohodla, dokelž njebě režiser Wolf-Dieter Panse serbsku specifiku wjesneje maćizny dosć wobkedźbował.

schen Klasse“, kotrejež zaměry zdobom wujasnjuje.[8] Přez kulturnopolitiski rozsud sta so socialistiski realizm wot 1948/49 w srjedźo- a wuchodoeuropskich krajach z jeničkej legitimnej metodu wumělskeho tworjenja, kotraž zrozumi so jako „System ästhetischer Prinzipien [...], das offen gegenüber allen Gattungen, Genres, poetischen Mitteln und Verfahren, jedoch gebunden an einen bestimmten, weltanschaulich und gesellschaftspolitisch eindeutig fixierten Standpunkt des Autors sein wollte“[9]. Wumělcej bu róla aktiwneho sobuwuhotowarja towaršnosće přidźělena, čehoždla estetiska awtonomija njebě akceptabelna.

Poetika socialistiskeho realizma płaćeše w swojim času jako kompleks normow a prawidłow, kotrež wumělske wuprajenje organizowachu. Tutomu konceptej Brězan konsekwentnje sćěhowaše. Jeho nowela wo „Starej Jančowej“ njebě so 1952 připadnje jako započatk socialistiskeho realizma pola Serbow kwalifikowała, jako prozowa twórba, z kotrejž přetrjechi awtor nastupajo přitomnostnu tematiku němskorěčnych spisowaćelow NDR.[10] Tež jeho trilogija wo Feliksu Hanušu, wuwićowy roman z awtobiografiskimi rysami, mjenowaše so we wuchodoněmskich literarnych stawiznach stajnje jako precedencny pad za socialistisko-realistisku epiku. Brězan sam bě – podobnje kaž Brecht – 1950 notěrował, zo „realizm je kriterij za wobsah [...], realizm njeje wumělska forma kaž na př. ekspresionizm a surrealizm“. Realistiske dźěło pokazuje žiwjenje „w jeho towaršnostnej wěrnosći“, při čimž so „dialektiske přećiwnosće“ njezamjelča.[11]

Hdyž wobdźěłaše Brězan swoju popularnu nowelu kónc połstatych lět za serbske dźiwadło, nasta z njeje dramatiska chronika „Marja Jančowa“ z podtitlom „Wobrazy ze žiwjenja serbskeho luda“ (jako kniha wuńdźe wona 1960 w Ludowym nakładnistwje Domowina). Z dramaturgiju samostatnych stacijow – prěnjotnje 23, w ćišćanej wariance 17 wobrazow plus prolog a epilog – daše so biografija hłowneje postawy skutkownje znazornić. Něhdźe 40 pódlanskich postawow wšak wopokazachu so zwjetša jako mało indiwidualizowane. Hraty čas skrótši so na lěta mjez 1931 a 1945, ważne fakty ze swojeho žiwjenja dodawa Marja w monologu na kóncu dwanateho wobraza. Jednotliwe sceny (stacije) wobsteja w prěnim rjedźe z dialogow, komentowacu funkciju powědarja spjelnjeja – kaž pola Brechta – zasunjene pěsnje. Wone wšak pokazuja propagandistiski raz. Skoro wšitke nošace wosoby maja jónu abo wjackróć spěw zanjesć, figura Jančoweje kaž tež chór samo na pjeć wšelakich městnach; mjez nimi je „Song wo wulkim prašenju“ w poslednim wobrazu, w kotrymž ratarska dźěłaćerka wo přičinach wójny rozmysluje.

Po jednomyslnym zaćišću kritiki bě „Marja Jančowa“ prěnja serbska načasna hra z formatom, inscenacija potajkim wjeršk w dźesaćlětnych stawiznach powołanskeho jewišća. W režiji Rudolfa Vedrala z Prahi wotmě so prapremjera 10. meje 1959 na swjedźenskej žurli hotela „Město Budyšin“. Wulka ličba rólow tworješe njewšědne wužadanje za – tehdom hišće – pućowanske jewišćo. Hra njemóžeše so tuž w małych hornjołužiskich wsach, ale jenož na centralnych hrajnišćach pokazać; nimo Budyšina běchu to Běła Woda, Hórnikecy, Kamjenc, Wětrow a Wojerecy. Na poslednje Budyske

---

[8] Hlej Bertolt Brecht: Über Schauspielkunst. Wud. Werner Hecht. Berlin [wuchod] 1973, s. 77 sl.

[9] Heinz Kneip: Regulative Prinzipien und formulierte Poetik des sozialistischen Realismus. Frankfurt n. M. etc. 1995, s. 287.

[10] Přir. Frido Mětšk: „Stara Jančowa“ Jurja Brězana. W: Rozhlad 2 (1952) 5/6, s. 91.

[11] Jurij Brězan: Rozmyslenja – domyslenja. Budyšin 1998 (= Zhromadźene spisy w jednotliwych wudaćach; 13), s. 17.

předstajenje 16. junija přijědźechu hosćo z Pólskeje, z Danskeje a z Berlina, mjez nimi Anna Seghers, prezidentka Němskeho spisowaćelskeho zwjazka. Za nazymu přeprosychu serbske dźiwadło we wobłuku [Wuchodo-]Berlinskich swjedźenskich dnjow do němskeje stolicy. Hóstnu hru 16. oktobra 1959 w Dźiwadle Maksima Gorkeho dožiwichu tu- a wukrajni přihladowarjo a fachowcy bjez simultaneho přełožka. Dźiwadłowy kritikar Walther Pollatschek wuzběhny w swojej recensiji, zo agěrowachu – cyle w zmysle Bitterfeldskeje konferency z apryla samsneho lěta – profesionelni hrajerjo a lajkojo harmonisce hromadźe. A po tym zo přirunowaše serbski literarny stawiznar Jurij Młynk narodny wuznam wumělskeje figury w nowinje z postawami kaž Götz von Berlichingen, Wilhelm Tell a Karl Moor[12], zrozumichu mnozy recipienća we Łužicy, zo bě Brězan ze swojej nowej twórbu ke kulturnemu postupej přinošował.

Swój powołanski puć bě serbski spisowaćel po wehrmachće a wójnskej jatbje jako wodźacy młodźinski a kulturny funkcionar nastupił. 1949 započa swobodnje skutkować. Směr k literarnemu zrozumjenju serbskeje reality pokazachu jemu – po wosobinskim wuznaću – romany a powědančka Maksima Gorkeho.[13] (Jeho roman „Mać“, klasiske sćělesnjenje socialistiskeho realizma, bě Brecht hižo 1930/31 k dramatiskej chronice předźěłał.) Swoju najznaćišu dramu pak pisaše Brězan po přikładźe Brechtoweje „Maćerje Courage“. Najebać formalneje paralele njenałožowaše serbski awtor samsne rozrisanja. Tak wotwodźuje jeho hłowna figura, kiž tohorunja tři dźěći zhubi (dwě přez wójnu, wot jedneje dźowki so wona dźěli), ze swojeho dóńta rjad dopóznaćow: Wona spóznaje wosebje ekonomiske a socialne pozadki swojeje mizery. W epilogu, datěrowanym na nalěćo 1945, wujasnjuje Jančowa, zo bu „prawo knjezow“ złamane a zo leži móc w rukach ludu. W zmysle Leninoweje rewoluciskeje teorije je prjedawša knježa dźěłaćerka na přewzaću knjejstwa direktnje wobdźělena: Na kóncu zatřěli najenka, swojeho dramatiskeho přećiwnika. A wona namołwja přihladowarjow: „W mjenje swojim / a w swojich dźěći mjenje: / Mějće kruće móc!“[14]

Z episkim stilom hry „Marja Jančowa“, kotryž prapremjera přewza, pruwowaše Brězan serbski publikum, kotryž bě so hač dotal skerje na ludowe komedije zwučił. Wumělsku lesć Brechta, pola kotrehož měješe přihladowar z wójny wuknyć, nic pak hłowna postawa, serbski dramatikar wobeńdźe; prawdźepodobnje njeby wona tehdom fungowała. Njehladajo na episke zapołoženje měješe so wopytowar do figury zamyslić. Předpokładowaše so přezjednosć adresata z dramatiskej postawu, kotraž dyrbješe towaršnostny přewrót modelowje zwobraznić. Tole wotpowědowaše zrozumjenju wumělstwa, kotrež žadaše wotbłyšćowanje woprawdźitosće z pomocu estetiskich srědkow. Awtor ličeše z tym, zo chila přihladowar w napjatosći mjez identifikaciju a distancowanjom k prěnjej. Woprawdźe su Serbja, jako mały lud bjez stata, bytostne prašenja swojeje narodneje eksistency husto na „wulkim powědanju“ wo dwójnym potłóčowanju, na mjeńšinowym diskursu reflektowali.[15]

---

[12] Jurij Młynk: Dołhi je puć mudrosće ludźi ... W: Nowa doba, 16. 5. 1959.

[13] Přir. Jurij Brězan: Ansichten und Einsichten. Aus der literarischen Werkstatt. Wud. Renate Drenkow. Berlin [wuchod] 1976, s. 15 sl. – Hlej też Beno Budar: „Stara Jančowa“ Jurja Brězana a spočatki socialistiskeho realizma w serbskej literaturje. W: Rozhlad 19 (1969) 3, s. 93–100.

[14] Brězan: Marja Jančowa. Op. cit., s. 97.

[15] Nowoinscenaciju chroniki „Marja Jančowa“ poskići w juliju 1986 Němsko-Serbske ludowe dźiwadło Budyšin. Awtor zdźěła k tutej składnosći nowu (třeću) wersiju, přetož začuwaše original jako „kusk wumělstwa a tójšto zwjeršneje agitacije“. Režiser Albert R. Pasch akcen-

Statna kulturna politika słušeše w NDR k zakładnym instrumentam knježaceje strony. Też Jurij Brězan, wot 1969 wiceprezident wuchodoněmskeho spisowaćelskeho zwjazka, je so hdys a hdys na reglementěrowanje hóršił. Ale na druhej stronje wuzběhny přezjednosć: „Das gemeinsame Verantwortungsbewusstsein der Schriftsteller war stets stärker als jeder Versuch, ihnen ihre Verantwortung zu beschneiden“, přispomni wón 1983 wróco zhladujo.[16] Při tym njedopušći žane dwěle, zo wostachu jeho dźěła „von Anfang an im grundsätzlichen Einklang mit der Politik unserer Republik“, też hdyž posudźowachu to někotři kritikarjo jako konformizm.[17] Doslědnje dósta Brězan hižo 1951 – w samsnym lěće kaž Bertolt Brecht – swoje prěnje Narodne myto, a to za mjenowanu němskoreěčnu zběrku, kotraž bě so z episkej basnju „Kak wótčinu namakach“ a z nowelu „Kak stara Jančowa z wyšnosću wojowaše“ zahajiła.

Wot časa młodoserbskeho hibanja na kóncu 19. lětstotka prócowaše so serbska inteligenca, kulturne zastatki porno druhim europskim ludam nachwatać. Na dźiwadłowe wumělstwo w serbskej rěči, kotrež běchu serbscy studenća z Prahi 1862 zawjedli, so wjesne wobydlerstwo jenož pomału zwuči. 1913 předležeše 66 dramatiskich tekstow w serbšćinje, 1937 hižo 136 – ale přewažnje běchu to wobdźěłanja abo přełožki z němčiny a čěšćiny. Falowaceho repertoirea dla inscenowaše też powołanske dźiwadło wot 1948 přewažnje cuze předłohi z niskim wumělskim narokom. Hakle w šěsćdźesatych lětach poradźi so – wot 1963 dwuréčnemu – Budyskemu jewišću, w nimale kóždej hrajnej dobje znajmjeńša jednu originalnu serbsku inscenaciju nastudować. Brězanowa wobšěrna episka chronika „Marja Jančowa“ markěrowaše nalěto 1959 zazběh k tutomu kulturnopolitiskemu principej. Serbski awtor bě so na awantgardistiskeho dramatikarja zepěrał, kotrehož moderny dźiwadłowy koncept so mjeztym oficielnje připóznawaše. Serbskemu jewišću wotewrě z tym puć k načasnemu wumělskemu wuwiću.

towaše w prěnjej połojcy tradiciju ludoweho dźiwadła, po přestawce pokaza skerje powučnu hru à la Brecht. Přir. Dietrich Scholze: Maćer Jančowa abo Marja Courage? W: Nowa doba, 19. 7. 1986, přiłoha.

16 Jurij Brězan w: IX. Schriftstellerkongress der Deutschen Demokratischen Republik. Rede und Diskussion. Berlin [wuchod] 1984, s. 75.

17 Jurij Brězan w: X. Schriftstellerkongress der Deutschen Demokratischen Republik. Plenum. Berlin a Weimar 1988, s. 60 sl.